

Vladislav Vančura – Kosmas (Obrazy z dějin národa českého)

V kapitulním domě, blízko pražského kostela, zůstávalo dvacet pět kanovníků. Jeden z nich se nazýval Kosmas. Nebyl ani velký, ani malý, a když seděl, dosahovaly mu lokty právě na stůl. Nemusil se tedy příliš natahovat, aby uchopil misku nebo psací náčiní.

Tím se chce říci, že Kosmas byl obdařen znamenitou chutí k jídlu a že se stejnou ochotou zasedal k všelijakým spisům latinským. Jedl, co mu dali, ale pokud jde o čtení, byl vybíravý a měl zálibu jen v tom, co bylo naplněno nějakým zvláštním kouzlem. Spisy koktavé a otáčející se na jediném místě nemiloval.

„To mi připomíná,“ pravil jednou nad podobným rukopisem, „psa, který si chňape po ocase. Namouduchu, nemám pražádnou chuť dívat se, jak se vrtí a jak jeho zuby klapou naprázdno. Známe to! Počíná si vždy stejně a mně je nanic, když vidím to marné úsilí.“

„Máš pravdu,“ odpovídala mu choť, která se jmenovala Božetěcha, „máš docela pravdu, neboť pročpak se člověk zabývá čtením příběhů? Není dost na tom, že se udály? (...) Do smrti nepochopím, co tě pudí, aby ses podobal hlupáckému opisovači a ležel celé dny v bláznivínách, které se buď jednou již přihodily, a potom jsou tytam, anebo které se nikdy nestaly. V případě druhém jde dozajista o ničemnou lež.“

„Ježíš Kristus,“ odpovídal Kosmas, „nás naučil krásným podobenstvím a vypravoval svým učedníkům bezpočet příběhů, které se staly jen ve slovech a v mysli. Jest tedy dvojí pravda: jedna, na kterou můžeš položit ruku jako na krb, a druhá, jež se nedá uchopit za peroutku. Ta poslední mi připomíná stín létajícího ptáčka.“

„Stín, stín, stín,“ řekla paní, „ráda bych věděla, na jakých lukách se popásá a kolik zrní spotřebuje.“

Podobná hádka manželzy nerozváděla. Ani zdání! Milovali se ještě v pozdním věku, ale něžnost, která mívá na tisíce tváří, přicházejíc k jejich dveřím nasadila si škrabošku ustavičného škorpení a úštěpků a jízlivosti. Proč? Proto, že se jim krev hrnula s velikou silou k srdci a od srdce k údům a do tváře; proto, že jejich dech byl lepší než dech nějaké mladice či jinocha; proto, že měli dobré bydlo, proto, že se nemusili starat, kolik se urodí žita či lnu. Kanovnické sýpky byly totiž nadmíru prostorné a nic v nich nechybělo. To platí o obilí; pokud se týká masa, visely ve sklepech kýtami vzhůru krásné jalovice. Týden co týden stěhoval se na hák nový kus a s ním šest podsvinčat a dvanáct kuřat, a medu a piva, co hrdlo ráčí. Při vypočítávání by se nemělo zapomenout na víno (neboť to jest koruna hostin) ani na ostatní dary boží, ale nedostačí říci, že jídla i pití bylo v kapitule dost a dost a že kanovník kapituly svatovítské si nemohl stýskat?

Kosmas žil tedy bez starosti, ale dobré bydlo mu nedalo dobře dělat: místo aby sytými ústy od rozbřesku do smrákání velebil Boha, staral se o věci pošetilé. Byl přítom až běda umíněný, a kdyby mu byl Bůh nedal veselou a rozmarnou povahu, nebyla by jej mohla paní Božetěcha věru milovat.

A když už je řeč o jeho chybách, sluší se dodat, že Kosmas dychtil slyšeti kdejaký příběh a nejrůznější povídačky. Zvával do svého domu chasníky, kteří měli dobrou vyřídilku, a dále ty, kdo se dožili dlouhého věku a dovedli vypravovat o starých časech.

Na jaře léta Páně 1114 začali ke Kosmovi docházeti čtyři lidé.

Prvý byl pohan zvířecího výrazu, který zestárl v polním hospodářství na neúrodné půdě a který za moru přišel o celé příbuzenstvo.

Druhý z řečené čtveřice byl chromý zbrojenec. V polské válce mu byla uřata ruka a odtud se již nehodil k žádnému dílu.

Třetí chasník se hlásil rovněž ke zbrani. Kdysi proslul jako nevyrovnatelný lučištník, ale kde jsou ty časy! Na stará kolena chodil jen co noha nohu mine. Byl trochu dyšný, sotva po desíti krocích mu promodrávaly rty a lapal po dechu jako ryba, která se znenadání octne ve vzduchu. Vedle toho měl chudřas těžké nohy. Ráno si mohl ještě jakžtakž navléci škorně, ale když jej mezi dnem napadlo, že by si na okamžik mohl udělat pohodlí, a když se vyzul, nebylo široko daleko siláka, který by vpravil jeho ubohé tlapy do škorní. Tak čertovsky byly zpuchlé.

K lidem vyjmenovaným družil se chlapík čtvrtý, a to byl otrok, jemuž se podařilo uniknout. Jeho starý pán, zřejmě lakomý, mu přikázal, aby při špatné stravě zpracovával len. (...) Protože jej příliš neposedná mysl ponoukala, aby zaměnil osud chud'asa za osud lepší, utekl jednoho krásného dne do Prahy. Zdálo se mu totiž (a podobnou myšlenku sdíleli i jeho noví společníci), že na pražském hradě, kde je plno velmožů a kde se čas od času konají shromáždění a kam přicházejí kupci, bude se snáze živořit než jinde.

Vedeni tou nadějí stáhli se tedy všichni čtyři v místo hradu. Nalezli tam, jako krysy lezou do komína, kde se udí maso. Ale nic naplat, bylo jim stále zle! Hladověli a mohlo to s nimi špatně dopadnout, kdyby jim Kosmas nebyl vytrhl trn z nohy.

(...) Kanovník je přijal náramně s veselou. Nepostavil jim snad lavici ke stěně, nedal jim do levé hrsti kus kýty a do druhé džbán, ale nějaký hlt se přece jen sehnal a nebyla nouze ani o špatně ohlordanou kůstku. Házel jim zbytky svého oběda a ti chud'asové je chytali s velikou obratností. A aby při tom nestála řeč, jal se Kosmas jednoho po druhém vyslýchat a ptal se jich na běh života a dále na to, co zaslechli od ujců a od žen. Tak jim v bázni boží utíkal čas.

(...) Ale je nutno dodat, že věc nebyla tak docela bez závady a že ti lidé měli v kapitulním domě dva mocné nepřátele. Prvý z nich byl magistr jménem Bruno a druhý Kosmova žena Božetěcha.

(...) Magistr Bruno mluvil jen zřídka a jen tehdy, když byla řeč o nábožných knihách, jinak prodléval ve své světničce a dnem i nocí opisoval svaté texty. Vzhledem k píli a k učenosti byl mu pak novým proboštem svěřen zápis důležitých událostí do kapitulních análů. (...) Bruno vždy trval na tom, aby Kosmas, právě tak jako druzí kanovníci, nerušil mnišské práce a zachovával pořádek, který byl v kapitulním domě pevně stanoven. V tom spočívala část jeho úřadu. Neboť probošt určil, aby bděl nad bezúhonností mravů.

Když totiž Kosmas přijímal ve svých světničkách starce a když s nimi rozmlouval a když jim rozdělil jídlo, stávalo se příliš často, že ti hladoví chud'asové způsobili více hluku, než se slušelo. I bylo po celém domě slyšeti hřmotný hlas Kosmův a bylo slyšeti pádné údery jeho střevíců a rachání holí a kašel těch plesnivců a vzápětí smích z jeho krčmy. Bruna pravděpodobně zvuky pohoršovaly a ustával v práci s rukou pozdvíženou nad nedopsanou stránkou.

(...)

V létě, které podle přirozeného běhu nastalo po deštivých jarních časech roku 1116, udeřila náramná sucha. Stromy zešedly, traviny byl žluté, kdejaká studánka vyschla a řeky v bílých korytech se jen tak ploužily mezi kaménky a mezi bahnisky, která popraskala. Tehdy s vedrem a žáry přišla na žebravé starce veliká tíseň. Neměli nic k jídlu, dolehl na ně hlad a Kosmas jim v té prašpatné době uzavřel dveře svého příbytku, neboť paní Božetěcha postonávala.

Již nezněl její smích, již se nechechtala, již nepopouzela manžela, ale byla tichá a mírná.

„Nadrobila jsem,“ říkávala, „dost nepřijemností a zavdala jsem ti často příčinu k hněvu. Bůh, který mě bude záhy soudit, ví, že jsem to nečinila ze zlého úmyslu, ale proto, že mám neposedný jazyk a že se mi líbivalo, aby se kola točila a aby naše řehtačky zněly naplno.“

„Nešťastnice,“ odpovídá Kosmas, „máš stále stejně nabroušený jazyk a chceš se přít! Ho, ho, ho! A s takovou si na mě nepřijdeš, vím totiž, že jsi dobrotisko, ale hubaté a svárivé a píchající jako hnízdo ježků! Přisámbohu, bylo to s tebou krásné živobyť, a dá-li Pánbůh, urazíme pohromadě ještě řádný kus cesty, neboť vidím, že tvoje nemoc je jen podle jména a že tvá přirozenost se nijak neproměnila. Pokud osel pije a pokud moulá hubou, není se co bát, že by zcepeněl. A to platí i o ženských!“

„Příteli,“ pravila paní, „nenuť se do veselosti. Mluvme jednou vážně. Já vím, že ti narostl zobák k samému žertu, ale vzpomeň si, s kolika lidmi jsem tě znesvářila! Vzpomeň si na magistra Bruna, který je člověk mírný a hodný lásky! – Dále uveď na mysl, jak jsem si vedla zle a ukrutně k tvým starcům! Jen si spočítej, kolikrát jsem jim ukázala dveře. A proč? Jen proto, že jsem husa! Zdálo se mi, že ty jejich žvásty nejsou k ničemu. Čpěli, kašlali, zrývali mi svými škrpály podlahu a pochytila jsem od nich pokaždé nejméně dvanáct blech. Ach, bylo to veliké trápení a to trápení mi zastíralo každou božstější stránku jejich povahy. Ted' se tedy přiznávám, že jsem na ně měla spadeno neprávem, a prosím tě za prominutí.“

„A proč?“ otázal se Kosmas a v úžasu spráskl ruce. „Vzal jsem na ně včera hůl a vyhnal jsem je sviňským krokem. – Jakže – povídám – paní Božetěcha není ve své kůži a vy mi tady budete tropit neplechu!“

Po těch slovech nastala pomlka a knězova žena se ztěžka obracela ke stěně.

„Takhle se nedorozumíme,“ pravila po chvíli ticha. „Kápnu tedy božskou a řeknu ti, jak se věci mají: Asi před dvěma dny jsem vzala jednu z tvých čmáranic a odnesla jsem ji (neříkám, že to bylo pro mne snadné) k magistru Brunovi. – Magistře, povídám, otče milosrdný, neudělala jsem ti nikdy nic dobrého, ale chceš mě odmítnout, když k tobě přicházím s prosbou? – Toť se ví, že změnil dvakrát barvu a že byl samá ochota. Když jsem tedy viděla tu dobrou vůli, požádala jsem ho, aby přečetl tvé písmo. A byla to stránka, která pojednává o příchodu Čechů do této země a dále o Krokovi a Libuši. Zapamatovala jsem si z toho jen pár slov, ale magistr říkal, že je to věc krásná a velice ušlechtilá, a políbil dvakrát místo, kde vypravuješ, jak Libuše věští slávu pražského hradu.“

„Přisámbohu,“ vykřikl Kosmas, „chytím dvakrát magistra za ucho a vyrazím dveře s těmi starými hlupáky!“

„Nečiň to,“ řekla knězova žena usmívajíc se, „sám Bůh ti je prý postavil do cesty a sám Bůh prý ti kyne, abys řeči nejlepší a s nejvzácnějším uměním zaznamenával paměť, kterou přejali od svých otců.“

kanovník – kněz v kapitule;

kapitula – je sbor kanovníků, tj. společenstvo kněží, jimž přísluší konat slavnostní bohoslužbu v katedrálním kostele (takový kostel, v němž sídlí biskup); v ČR se nachází 8 kapitul (pražská, litoměřická, českobudějovická, královéhradecká, plzeňská, olomoucká, brněnská, ostravsko-opavská);

probošt – hlavní představený kapituly odpovídající za majetek a finance;

magistr – zde: nižší funkce, úřad na proboštvství

anály – druh kroniky (zaznamenávají jen události např. nějakého kláštera bez širších souvislostí)

VANČURA, Vladislav. *Obrazy z dějin národa českého*. Vyd. 8., v MF první. Praha: Mladá fronta, 1965, Kosmas, s. 170 - 218.

- 1) V jaké době byla kniha napsaná a proč? Byla oblíbená (často vydávaná)?
- 2) Opírá se Vančura o historické prameny, nebo si vše vymyslel?
- 3) Kdy se odehrává příběh?
- 4) Kde Kosmas žil a pracoval? Čím byl (jaké měl povolání)?
- 5) Žil v bídě, nebo blahobytu?
- 6) Co Kosmas sepisoval?
- 7) Kdo mu vyprávěl jednotlivé příběhy?
- 8) Proč je neměla ráda paní Božetěcha a proč magistr Bruno?
- 9) Jaký vztah měl Kosmas se svou ženou?
- 10) Jaký vztah měla jeho žena k jeho zápiskům?
- 11) Jakým jazykem je kniha psaná?
- 12) Jedná se o vypravování, nebo popis (děje)?
- 13) Čím je text oživen?
- 14) Najdi a vysvětli některá přirovnání a rčení.

Řešení:

1) Vladislav Vančura psal svou knihu na počátku druhé světové války - snažil se povznést myšlení občanů, které zasáhla okupace, dodat jim sílu, důvěru a víru. Chtěl, aby byli lidé hrdí na svou vlast, na panovníky a jiné významné historické osobnosti, které se zasloužily o vznik

českého národa. Kniha byla velmi oblíbená – viz počet vydání (20 let po válce – 8. vyd.). V plánu měl 6 svazků, stihl jen dva – uprostřed věty při práci na druhém svazku ho odvedlo gestapo a popravilo (r. 1942).

2) Pracoval s historickými podklady, ale příběhy jsou stylizované (musel něco přidat) – aby mohl plasticky ukázat život středověkých lidí, nestačily mu strohé záznamy z kronik.

3) Počátkem 12. st.

4) Ve svatovítské kapitule v Praze jako kněz – kanovník.

5) Žil v blahobytu.

6) Příběhy, které slyšel, později i události, které zažil. – Kroniku českou.

7) Staří lidé, tuláci, všichni, kteří přišli s příběhem.

8) Ničili paní Božetěše podlahu, kašlali a byli špinaví a zblešení; dělali hluk.

9) I ve stáří se měli rádi, rádi se škádlili a dohadovali. Oba byli vášniví a rádi diskutovali.

10) Myslela si, že je zbytečné zapisovat staré příběhy.

11) Knižním – ale jen trochu (ve srovnání s jinými díly) - Vančura se snažil experimentovat s českým jazykem, psal starou češtinou, jeho slovní zásoba byla velmi bohatá (byl velmi inteligentní a vzdělaný). V jeho knihách si nelze nevšimnout archaismů, používá složitá slovní spojení, protože jimi zdůrazňuje, jak důležitý je daný okamžik.

12) Převážně jde o popis děje, zápletek je velmi málo.

13) Text je oživen četnými a pestrými přirovnáními a rčeními.

14) Lapal po dechu jako ryba, která se octne na vzduchu; našli sem jako krysy do komína, kde se udí maso; vytrhl trn z nohy; kola se točila a řehtačky řehtaly; hubatá, svárlivá a píchající jako hnízdo ježků...